

HIDŽIN PREVOD HORACIJEVE LIRIKE

Hidža je nekoliko godina pri kraju svog života utrošio na prevođenje antičkih pjesnika na srpskohrvatski jezik. Prevodio je Vergilija, Horacija, Tibula, Katula, Ovidija i Grčku antologiju. Najveći njegov poduhvat bio je prevod svih Vergilijevih djela i Horacijeve lirike. Tibula je preveo gotovo u cjelini, dok je iz Katula, Ovidija i Grčke antologije preveo samo manje dijelove. Njegovi prevodi predstavljaju za nas veliku kulturno-historijsku vrijednost. Šteta je što veći njihov dio nije štampan pa postoji opasnost da njihovi rukopisi propadnu. To se tiče u prvom redu autografa.

Hidžin prevod Horacijeve lirike štampan je u Dubrovniku 1849. god.¹⁾ O njemu je pisao Viktor Pogačnik²⁾. U predgovoru izdanja tog prevoda priređivač izdanja Antun Ročči kaže da su Hidžini rukopisi bili došli u ruke Saba Frankovića Malobračanina, koji ih je sačuvao od propasti. S. Franković je rado dao rukopise Hidžina prevoda Horacija Antunu Ročči-ju da ih izda. U Dubrovniku nisam mogao doći do rukopisa, po kome je priređeno izdanje toga prevoda. Dobrotom bibliotekara Biblioteke Male braće u Dubrovniku dobio sam za pregled hrpu nezavedenih rukopisa. Na moje veliko iznenađenje među autografima Đura Hidže pronašao sam i autografe njegova prevoda Horacijeve lirike. Oni predstavljaju prvobitne koncepte, koji iznose cca 130 str. razne veličine. Neki se vrlo teško mogu čitati jer je Hidža na tim papirima pravio razne bilješke, vodio razne račune i sl. Obično bi Hidža listove preklopio i pisao na stupcima. Jedan svežanj na pr. sadrži nekoliko preklopljenih listova prošivenih koncem. Na mnogo mjesta može se lijepo vidjeti kako je postupao kod prevođenja. Često bi prvotni prevod precrtao i ispravke ili varijante napisao poviše precrtanog prevoda. Ovi koncepti predstavljaju veliku vrijednost jer nam se rukopis po kojem je štampan prevod nije sačuvao. Ja barem zasad nisam uspio u dubrovačkim bibliotekama do njega doći. Priređivač izdanja Antun Ročči, koji je bio dobio rukopise od Saba Frankovića na mjestima je, čini se, mijenjao prvotni Hidžin prevod, ali ne baš sretno. Po mom sudu u konceptu ima mjesta gdje je prevod ljepši od nekih mjesta u štampanom prevodu. Tu stvar stoji slično kao i sa prevodom Vergilija koji je Pacifik Radeljević dotjerivao, ali nije prevod učinio boljim,

¹⁾ Quinta Horacia Flaka Piesni liričke, prevod Jurja Higje Dubrovčanina, Dubrovnik, Martekini 1849.

²⁾ Kako je Hidža Dubrovčanin preveo Horacijeve ode, Školski vjesnik (Sarajevo) za god. 1899 (god. VI), str. 75—95, 462—489.

kao i sa pojedinim Hidžinim izvornim pjesmama koje je I. A. Kaznačić štampao u pojedinim dubrovačkim časopisima u 2. pol. 19. vijeka, a koje se na mnogim mjestima dosta razlikuju od Hidžinih autografa.

Od Hidžinih autografa-konceptata prevoda Horacijeve lirike sačuvani su u hrpi, koju sam pregledao, ovi prevodi:

a) Od prve knjige 21 pjesma (2, 10, 11, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38).

b) Od druge knjige 18 pjesama (1—18).

c) Od treće knjige 21 pjesma (1, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 25, 26, 28, 30).

d) Od četvrte knjige 10 pjesama (1, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15).

e) Od pete knjige 17 pjesama (1—10, 13—19).

Sačuvan je i početak prevoda poslanice Ad Pisones (Ars poetica) u dvanaestercima, kojih ima 28.

Na dva sam mjesta opazio u rukopisu oznaku godine i to 1804 i 1806. To bi moglo značiti da je tih godina Hidža počeo prevoditi Horacija. Prije nego damo kratke karakteristike ovoga prevoda, treba da pregledamo spomenute koncepte i isporavimo ih sa štampanim prevodom. Navest ćemo nekoliko mjesta u štampanom prevodu i odgovarajuća mjesta u konceptu da se vide razlike. S lijeve strane donosim prevod koji je štampan a s desne prvotni prevod iz koncepta:

I,9

Što će paka sutra biti
Sasvim tražit ti ostavi;

scto ima od tebbe sutra biti
Ti trasgiti svim ostavi

Tance i liepe dikle ljubi

Tanze i liepe sgene gliubi

Prie neg' glava ti posiedi
Tve u igrah trajaj vrime,

U igrami trati vrime

Dopan k mladoj ti na dvore

K'mladoj doghi ti na dvore

I,13

Miljenkov rumen vrat i bele mišice

Telefov

Ke kažu jak plami ljuveni parže me
Žignem se i plane mà svadja u blúdu,
Ili ti sniežane pleći ružit budu,

; . . . jak ljubav u sarzu.
Targam se, il vidim u inadu biesnome
Plechi ti da ruinim poliu vinome
Da uvriede nechie bit, ni tusgbe ni jada
Ki chie ih raslucit do smarti sapada

Da hudos sva ljudskih nemore vik zgoda
Rastavit prie njih života zahoda

I,16

Pod zvék mieda nikad tako
Skup Čibebe skače i vika;
Nit uzmamlja Febo i Bako
Tak duh svojih Posvetnika

Tak neusmamglia Febo i Bako
Duh svojieh redovnika,
Nit skup svekom miedđa tako
Koribanta skace i vika

I,18

U mekahnu zemlju uredjenu

..... istrapienu

Tkogod rujno vino ne miluje
Bog htie da on jadan život traje

On na svitu jadan sgivot traje

I,24

Dokle'e cvilit dopušteno
Smart priatelja pridragoga,
Ti mi ocituj Melpomeno
Način pienja zalosnoga,
Kojoj višnji Čajko udili
Slasnu liru i glas mili

Dokle je plakat dopuscteno
Smart priateglia pridragoga,
Ti nauci Melpomeno
Bolne pjesni spievza onogha,
Tkomu udieli Febo ocito
Pripievagne glasovito

Bojni Erdeljac, divlji Šita

Bojni Harvat, skitac Scita

I narodi segaj svíta

I vas narod segaj svita

Samo taj čas glave odmetne
Puk te ubiegne zasliepjeni,
I hotmice krivokletne,
I priatelja' skup himbeni

Puka luda glave odmetne
S tobom samo nigda nisu
Ni hotmize krivokletne
Ni priategli himbeni su

I,37

Sada, bratjo, vina pimo
Sad sad tance izvodimo:

Prijategli, vino pimo
I sad tance isvodimo

Do sad ne bi dopuštanu
Pit iz izbe vino izbrano

Dosad biesce opacina
Stara is isbe vadit vina

I vojnika čete ružne
Golobrade, slabe i tužne

I ona voiska sapliegnehnih
Rusgnih gliudi usckopienih

I,38

Svaki ures uzoriti
Marzi, momče, sarce moje,
I oni vienci zlatom svíti
Tvojoj glavi ne pristoje

Sve naprave usorite
Ja ih marsim, diete moje,
I krunize slatom svite
Tvojoj glavi ne pristoje

II,7

Oboicu rat Filipski snadie kårveni
Koga utekoh, i štít jedva odnih na meni

Obasmose u Filipskom rati sastali
S'koga utekoh i na meni odnieh scitit
mali

II,14

On Ticia s triš jamačnim Gjerionome
Zbi u stán mårtvih, i zatvoi mutnom
vodome

On Tiziu s'Gerionom trisca prostranim
Obkrusgena nevoegnime darsgi vodami

III,1

Dalek pogan puk od mene:
Posvetnika Pinda Dieva'
Čujte pjesni nečuvene

Dalek marski puk nesviesni
.....
Doghite parvi, ciuite pjesni

Ogradje se tak prostrane
Na pučini učiniše,

Tolikese nenadane
Gradie u moru sagradisce

III,5

Vidjoh uzam spete zada
Ruke našieh od gradjana'

Vidioh nascih od gradiana
Usam svite ruke sada

III,19

Vino od Šia neznaš paka
Ko se cieni i prodaje,
Ni gdje ognjem voda mlaka
Kupalište nami daje.

Vino poscto nesnasc paka
Inostrano prodaiese
Ni gdje lesgi voda mlaka
Sa okupat u gnomese

Od Talie razbludnice
Pit krati se od tri veće,
I od dvi nage nje sestrice

Ona diva rasbludniza
Pit ne daje od tri vechie
Nit skup mili nje sestriza

III,30

Od bronza tvårdju sam gradju umom
stućio

Tvardiu sam od bronza ja gradiu
sklopio

Niti će cić biega vremena dospieti

Huk niti vremena mozge ju dospieti

Dahome Alčea zapievah latinski

Dahome eolskim sapievah latinski

IV,3

Neće on snage proslavljene
Boritelja steći ime

On odraatsl steh ne vene
Boriteglia slavno ime

Pinda diklo kà zlatnime

Pinda diklo ka slatkime

Žicam lire slados diliš,
I kad hoćeš ribe nime
Jak labute pievat siliš

Svekom liru slatnu milisc,
I kad hochiesc ti niemime
Ribam piegnie kufa dilisc

V, 8

Treća, četvrta, osma i deveta strofa u štampanom prevodu nisu navedene i to zbog njihova sadržaja, koji se priređivaču prevoda za štampu nije svidio. Spomenute strofe u autografu glase:

Sred sadgnize tve marscave
Od gnusobe vrelo sjaje,
U mlohove jakno krave
Ka is mesa ispalaje.

Nu me blasnu parsi i dojke
Ko u kobile svim spadene,
Slabi tarbuh, tagne od hvojke
Bedre i zievi otecene.

Al cvarsnosti smocne nje
U udima neknisgnika?
Al u rietko i slabjie
Gnihov kokot kukurika?

Nu da usdigne glavu i pusti
Jakost pjegna, triebae tebbi
Cestokrati ruke i usti
Ismoriti u potrebi.

Evo početka prevoda poslanice *Ad Pisones* koji nam dosad nije bio poznat:

Vrat kognski da pisaz stuci k'gliudskoj glavi
I uda raslika perjata pristavi,
Nek dikla liepahna obrasom sgar siva,
A doli rusgnome ribinom dospiva;
Priategli, kad bi tu prikasu vidili,
Rez'temi bili smieh ustegnut umili?
Pisoni, vierujte da pismo svakoje,
Sanago ovome inkuni slicnoje;
Kad dielke gnegove iedinstvo nevesge,
Neg snieva, jak bolni u ognu ki lesge.

Na nekim mjestima prevod je u konceptu, po mom sudu, tačniji od onog u štampanom prevodu. Evo nekoliko primjera:

I, 13, 7—8 arguens
Quam lentis penitus macerer ignibus

u konceptu:

Ke kasgiu jak glubav u sarzu mucime

u štampanom prevodu:

Ke kažu jak plami ljuveni parže me

I, 13, 9—10: Uror, seu tibi candidos
Turparunt umeros inmodicae mero
Rixae,

u konceptu:

Targamse, il vidim u inadu biesnome
Plechiti da rujnim poliu vinome

u štampanom prevodu:

Žignem se i plane má svadja u bludu,
Ili ti sniežane pleći ružit budu

I, 19, 5. i 7.: Urit me Glycerae nitor,
Splendentis Pario marmore purius;
Urit grata protervitas

u konceptu:

Bielochia Rakle stravime
Obiestim smocnom parsgime

u štampanom prevodu:

Tratorka biela stravi me
Smionost pusta parži me

I, 35, 9 Te Dacus asper, te profugi Scythae

u konceptu:

Bojni Harvat, skitac Scita

u štampanom prevodu:

Bojni Erdeljac, divlji Šita

I, 37, 8—11 funus et imperio parabat
Contaminato cum grege turpium
Morbo virorum.....

u konceptu:

I ona voiska sapliegñenih
Rusgnih gliudi usckopienih

u štampanom prevodu:

I vojnika čete ružne
Golobrade slabe i tužne

Horacijevo mjesto: *Cum grege virorum turpium contaminato morbo*, koje se odnosi na Kleopatrine eunuhe, Hidža je u konceptu preveo dosta jasno.

III, 30, 13: Princeps Aeolium carmen ad Italos
Deduxise modos

u konceptu:

Dahome eolskim sapievah latinski

u štampanom prevodu:

Dahome Alčea zapievah latinski

IV, 3, 17—20 O testudinis aureae
Dulcem quae strepitum, Pieri, temperas,
O mutis quoque piscibus
Donatura cycni, si libeat, sonum,

u konceptu:

Pinda diklo, ka slatkime
Svekom liru slatnu milisc,
I kad hochiesc ti niemime
Ribam piegne kufa dilisc

u štampanom prevodu:

Pinda diklo, ka zlatnime
Žicam lire sladost diliš,
I kad hoćes ribe nime
Jak labute pievat siliš.

V. Pogačnik misli da se Hidža pri prevođenju Horacija služio *Bondovim* izdanjem iz 1668. god.³⁾ Da bi podupro svoje mišljenje, Pogačnik navodi primjere da bi pokazao da je Hidža morao upotrebljavati u prvom redu *Bondovo* izdanje. Poznato je da su naši stariji prikazivači prevoda dubrovačkih prevodilaca uvijek nastojali odrediti, kojim su se izdanjem originala prevodioci služili. Osobito su rado pokazivali kako su pojedina mjesta u komentaru nekog izdanja mnogo uticala na slobodnije prevedena mjesta. Ta njihova nastojanja da odrede kojim su se izdanjem služili pojedini prevodioci i da dokažu uticaj ovoga i onoga na prevod itd. vrlo su korisna i rado se uvažavaju, ali to ne mora vrijediti za svakog prevodioca. Moje je mišljenje da ni kod jednog Hidžina prevoda antičkih pjesnika nije izdanje, kojim se kod prevođenja služio, igralo važnu ulogu. Prema tome dakle to što je prevod često preslobodan, nikako ne mora značiti da se prevodilac morao služiti komentarom nekog izdanja itd. nego se sve to može objasniti drukčije.

Pojedina slobodno prevedena mjesta mogu biti prije proizvod prevodičeva duha. Što se tiče našega Hidže, to je lako razumjeti jer je on bio pjesnik pa je po svom nahođenju u prevodu mnoga mjesta opisivao, sve to u nastojanju da njegov prevod suvremenici bude što jasniji. To možemo zaključiti i po njegovim prevodima iz *Grčke antologije*, koju je prevodio s Kunićeva latinskog prevoda. Kako u Kunićevu izdanju prevoda *Grčke antologije* na latinski komentara za pojedine epigrame gotovo i nema, ne možemo nikako zaključivati da bi komentar u tom izdanju imao uticaja na Hidžin prevod. Kad je to tako, zaključujem da komentar izdanja, kojim se služio Hidža prevodeći pojedine antičke pjesnike, nije igrao neku važnu ulogu na sam njegov prevod. Osim toga posao oko traženja izdanja kojim se Hidža služio bio bi pri obilju tih izdanja i uzaludan. Ono što je D. Körbler rekao o našim prevodima Ovidijevih *Metamorfoza*⁴⁾ može vrijediti kao neki kanon za sve dubrovačke prevode antičkih pjesnika pa prema tome i za Hidžin prevod Horacija.

³⁾ o. c. str. 77.

⁴⁾ Ovidijeve *Metamorfoze* u hrvatskom prevodu, Školski vjesnik, Sarajevo, 1908, str. 101—111, 193—198, 283—288.

Što se tiče pitanja kako je Hidža postupao s vlastitim imenima u svom prevodu, možemo reći ovo: U konceptu njegova prevoda on ostavlja klasična imena nepromijenjena. U štampanom prevodu on mjesto latinskih imena upotrebljava ili narodna ili ih prevodi (Tratorka, Bijelko, Miljenko, Rakle). Najslobodnije postupa s imenima naroda i zemalja, kojima uvijek daje moderna imena da bi bio razumljiviji. Isp. Dacus=Erdeljac (Hrvat). Pogačnik za neka mjesta u prevodu, koja su u originalu frivolna, kaže da su prevedena dosta blago⁵). Na osnovu analize spomenutog koncepta mogu reći da je Hidža prvotno prevodio tačno. Budući da mu se kasnije činilo da su pojedina mjesta nezgodno prevedena, on ih je mijenjao i ublažavao.

Hidža je prevodeći Horacija imao dosta muke. U Horacija naime ima dosta mjesta, koja prevodiocu zadaju mnogo posla, ako želi da ih vjerno prevede. Stoga je Hidža morao tražiti pomoć ili u narodnom blagu ili je sam tražio zgodne izraze za prevod. Navodim primjer prevoda osme ode pete knjige (epode), st. 17—18:

Inliterati num minus nervi rigent
Magisque languet fascinum?
Quod ut superbo provocos ab inguine,
Ore adlaborandum est tibi.

Po prevodu u njegovu konceptu vidi se kako se sam Hidža pomagao da prevede citirane stihove:

Al cvarsnosti smocne nie
U udima nekgnisgnika?
Al u riedko i slabie
Gnihov kokot kukurika?

Nu da usdigne glavu i pusti
Jakost pjegna, triebae tebbi
Cestokrati ruke i usti
Ismoriti u potrebi.

Hidžin prevod Horacijeve lirike ima za nas veliku kulturno-historijsku vrijednost jer je on jedan od prvih starijih prevoda Horacijeve lirike kod nas. Kako još nemamo modernog prevoda, i ovaj prevod može korisno poslužiti onima koji Horacija ne mogu čitati u originalu jer, kako reče Ročči u predgovoru... „što god upisaše klasičko pero garčko i rimsko to sve mogaše se izriti našiem govorom...“:

Sarajevo.

Ž. Puratić.

ZUSAMMENFASSUNG

Ž. Puratić: DIE LYRIK VON HORAZ IN DER ÜBERTRAGUNG HIDŽAS

Der Verfasser dieses Berichtes fand im Klosterarchiv der Kleinen Brüder in Dubrovnik mehrere Autographen von Hidža, unter denen sich auch Konzepte seiner Übertragung der Lyrik von Horaz befinden. Die kulturhistorische Bedeutung dieser Autographen-Konzepte ist für uns um so wichtiger, da die Handschrift nach der die im Druck erschienene Ausgabe vorbereitet wurde, verloren ging.

Der Verfasser des Berichtes vergleicht einige Parallelen des erschienenen und des in der Handschrift befindlichen Textes und zieht daraus die Schlußfolgerung, daß die im Konzept erhalten gebliebene Übertragung stellenweise genauer als die der gedruckten Ausgabe ist.

⁵) o. c. str. 465,